

องค์ความรู้ กรมวัฒนธรรม โดยสถาบันงานราชบัณฑิตยสภา

รสและลีลาในวรรณคดี

ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งในการแต่งคำประพันธ์ให้ดีเด่นถึงขั้นวรรณศิลป์ก็คือ รส และ ลีลา รส ในที่นี้คือ รสของคำประพันธ์เป็นรสในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต ส่วน ลีลา หมายถึงท่วงทำนองในการแต่งคำประพันธ์ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ไทยเรากัดขึ้นเองเดิมลีลาใช้เป็นหลักในการแต่งเพลงยาวแต่ต่อมานำมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ทั่วไปซึ่งลีลาบางแบบมีลักษณะตรงหรือคล้ายกับรสในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตจึงใช้เปรียบเทียบซึ่งกันและกันได้

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่ารสของคำประพันธ์มี ๕ อย่างได้แก่ ๑. ศฤงคารรส (สิงคารรส) หรือรสรักเป็นรสที่พบมากที่สุดในการประพันธ์ทำให้เกิดความซาบซึ้งอ่อนหวานในจิตใจของมนุษย์ ๒. ฤณมารรส คือ รสแห่งความสงสาร เมตตาปราณีเศร้าสร้อย น้อยใจ ๓. ทรส (หัสสรส) หมายถึงรสถลกษบขัน มีปรากฏในบทละครนอกและกลอนนิทานกับกลอนเสภา ๔. เราทรรส (รุทรรส) หมายถึง รสโกรธ เคียดแค้น

ชิงชัง ฯลฯ เป็นรสที่แทรกประปรายในวรรณคดีร้อยกรองทั่วไป ๕. อัทฤตรส (อัพฤตรส) หมายถึง รสประหลาด ทั้ง อัจฉริยะและพิศวงน่าทึ่ง ๖. พิกัดสรส (วิกัจจรส) หมายถึง รสขยะเขยง น่ารั้งเกี้ยวจนลูกขุนพอง ๗. ฅยานกรรส หมายถึง รสแห่งความกลัว น่าตื่นตื่นตกใจ หวาดหวั่นพรั่นพรึงอกสั่นขวัญหาย ๘. วีรรส หมายถึง รสกล้า แสดงความฮึกเหิม หัวหาญ และ ๙. ศานตรส (สันตรส) หมายถึง รสสงบเชือกเย็น ยุติความวุ่นวายทั้งปวง

ส่วนลีลาซึ่งใช้เป็นหลักในการพิจารณาวรรณศิลป์มี ๔ แบบ ได้แก่ ๑. เสาวรจนี เป็นลีลาที่ใช้แต่งชมความงามของมนุษย์สถานที่ หรือธรรมชาติก็ได้ ๒. นารีปราโมทย์ เป็นลีลาการประพันธ์ที่มุ่งไปในทำนองเกี้ยวพาราสีอ่อนอ่อนประเล้าประโลมด้วยคำหวาน ๓. พิโรธวาที ได้แก่ ลีลาที่แสดงความโกรธแค้นหมั่นไส้ เกรี้ยวกราดกระแนะกระแหน เหน็บแนมประชดประชัน ค่อนขอด ฯลฯ และ ๔. สัลลาปังคพิสัย เป็นลีลาแห่งการคร่ำครวญทวนให้รำพัน ดัดพ้อ ฯลฯ.

อารยา กิรมงคลจิต